

פת הבאה בכיסנין ודיניה

מבוא

שנינו בברכות (מב.):

ר' הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך. אמר ליה רב נחמן: עדי כפנא! אלא: כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך. רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא, אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא? דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? אמרי ליה אין, דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל הלכה כרבי מונא. אמר להו, אין הלכה כרבי מונא אתמר. אמרי ליה, והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל, לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא! שאני התם דקבע סעודתיה עלייהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו, לא.

אבל התלמוד לא הבהיר לנו מהי 'פת הבאה בכסנין', לכן מרן בב"י (או"ח סי' קסח) הביא שלוש הגדרות שונות של 'פת הבאה בכסנין', וכך כתב שם:

"ומה שפירש רבינו בפת הבאה בכיסנין הוא פירוש רבינו חננאל שכתב ה"ר יונה בפרק כיצד מברכין (כט. ד"ה שאין) והערוך (ערך כסן) כתבו ג"כ והרשב"א (מא: ד"ה נמצא) ג"כ כתב גבי דברים הבאים בתוך הסעודה ופת הבאה בכיסנין כגון אובליא"ש ואותם העשויים כמין כיסים שממלאין אותם בדבש ושקדים ומיני בשמים: והרמב"ם כתב (הל' ברכות פ"ג הל"ט) שהיא עיסה שנילושה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה¹⁵⁵ וכו'. ורש"י (מא: ד"ה פת

155. ועל זה הוסיף שם: "והיה נראה לומר דהיינו דוקא בשלא נתן מים אלא מעט אבל אם נתן בה מים הרבה אע"ג שנתן בה גם כן שאר משקין כיון דמיעוטא נינהו בטלים הם לגבי המים ויש לאותה עיסה דין פת לכל דבר והכי דייק לישניה שכתב שנילושה בדבש וכו' דאם לא כן הוה ליה למימר עיסה שנתן לתוכה דבש וכו' אלא דממה שכתב או שעירב בה מיני תבלין איכא למידק איפכא דהא תערובת תבלין דבר מועט הוא ואפילו הכי מוציאו מתורת לחם לענין המוציא ותדע דהא עיסה שנילושה במי פירות תנן (חלה פ"ב מ"ב) דחייבת בחלה ואפילו הכי אינו מברך עליה המוציא כל שלא קבע עליה הילכך על כרחך לומר דלאו במידי דמיקרי לחם תליא מילתא אלא לא קבעו חכמים לברך המוציא ושלש ברכות אפילו בכזית אלא בלחם שדרך בני אדם לקבוע עליו דהיינו עיסה שנילושה במים לבד בלי שום תערובת אבל כל שיש בה שום תערובת ממי פירות או מתבלין כיון שאין דרך בני אדם לקבוע סעודתן עליו לא חייבוהו לברך המוציא ושלש ברכות אלא אם כן

הבאה בכסנין) פירש פת שנילושה עם תבלין הרבה ואגוזים ושקדים. והערוך¹⁵⁶ (שם) פירש עוד בשם רבינו האי שפת הבאה בכיסנין הם כעכין והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושים אותה כעכין יבשים וכוססין אותם בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלים ממנו קימעא וכשאכל רב הונא הרבה אמר רב נחמן עדי כפנא זה רעב ולרעבונא אכל לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין וצריך לברך אחריה וראיה לדברי הגאון וכל לחם צידם יבש היה נקודים (יהושע ט ה) תרגומו וכל לחם זוודהון יביש הוה כיסנין עכ"ל.

ולסיכום כל ההגדרות האלו פסק:

‘ולענין הלכה כיון דספיקא במידי דרבנן הוא נקטינן כדברי כולם להקל ובין כיסים שממלאים אותם בדבש ושקדים כגון הנקראים רושקיליא"ש ריאלחש"ו ובין עיסה שעירבו בה מי פירות או מיני תבלין בין הנקראים בישקוגו"ש כולם דין פת הבאה בכיסנין יש להם ואינו מברך עליהם המוציא ושלוש ברכות אלא אם כן קבע סעודתו עליו או אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו'.

אלא שדברי מרן אלה קשים מאד, ומסיבות רבות. אם אכן כדברי בעל הערוך, 'כיסנין' הו' תרגומו של יבש, על כרחנו לומר שהפירוש היחיד הנכון הוא פירוש של רבינו האיי גאון, ושאר הפירושים אינם נכונים, ומדוע מרן לא אימץ פירוש זה בלבד? גדולה מזו, אם 'כיסנין' הוא 'יבש', מה הקשר בין פת הנילושה בשמן יין ודבש - כפירוש של הרמב"ם - ובין פת הבאה בכיסנין?!! במה פת כזו היא יבישה?!! ואם הרמב"ם התכוון רק למקרה שהיא יבישה, זה לא ניתן להיאמר, שהרי הוא לא סייג בשום אופן שהוא מתכוון לפת יבישה! גם המושג 'פת הבאה בכיסנין' כולו קשה אף לפירוש בעל הערוך, כי מהו הלשון 'הבאה' המראה ש'פת' לחוד ו'כיסנין' לחוד? ועוד, מדוע לא התעכבו רבותינו, לא בעל הערוך ואף לא ראשונים אחרים, על לשונו של רבינו האיי גאון 'בתורת כיסנין', לשון שדרך אגב מוזכרת גם בדברי הרי"ף בסוגייתנו ובדברי ראשונים רבים נוספים¹⁵⁷!!

גם במישור ההלכתי, דברי מרן: 'ולענין הלכה כיון דספיקא במידי דרבנן הוא נקטינן כדברי כולם להקל' קשים, שהרי אם אחד מסוגי הפת האלה אינה פת הבאה בכיסנין, יתכן אז שהיא פת גמורה, ולכן חייבת בברכת המזון, ואיך אפשר לומר שיש כאן 'ספק דרבנן'?!! הלא ספק דאורייתא הוא, כי ברכה"מ דאורייתא?!! וכל זה מחוץ לעובדה שהיה מן הראוי לקבוע מהו הלחם שלגביו אין כל ספק שלחם הוא,

אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו והוא שיהיה טעם התערובת ניכר בעיסה דומיא דעירב בה מיני תבלין שטעמם ניכר בעיסה וזה נראה עיקר ולישנא דנילושה דנקט הרמב"ם".

156. ודבריו הובאו כבר בהגה"מ (הל' ברכות פ"ג אות ז).

157. כפי שנראה בע"ה להלן.

לפני שנדון מהי הפת שאין דינה לחם ובכל זאת כשקובעים סעודה עליה, דינה לחם. לכן, אם ברצוננו לרדת לעומק דעת רבותינו בסוגיא זו ובהלכתה, עלינו ללבן בתחילה כל המושגים שהזכירו רבותינו בסוגיא זו, ובראשם המושג 'כיסנין'.

פירושו הנכון והמדויק של מושג 'כיסנין'

לגבי המושג 'כיסנין', עלינו לקבוע שבכל דברי רבותינו תנאים אמוראים וגאונים, אין למושג זה אלא פירוש אחד בלבד, והוא: **קליות** (או מיני מתיקה שהם כעין קליות). כך יוצא ממה ששנינו בכתובות (יז:): "תני רב יוסף ארמלתא לית לה כיסני", שהרי כבר השיב רב נטרונאי גאון (תג"א ח"ב עמ' 174) לשואל שביקש הסבר בנדון: 'ושא' מהו ארמלתא דלית לה כיסני [הכי] פירוש' שלא עשו לה **כיסנין** בשעת נישואיה בידוע שהיא אלמנה ו[מה הן] **כיסנין** כך רגילין אצלינו לבשל [חטים ופולים] ול[עשן]¹⁵⁸ או[תם] ולתת בהם צימוקין וקוראין אותן כיסנין¹⁵⁹.

ופירושו זה של רב נטרונאי הביאו בעל הערוך עצמו (ע' כסן ב) ללא ציון שם אומרו, שהרי כתב שם:

'כיסני מעלו ללבא (עירובין כט סע"ב), וכדאמרי' בכתובות (יז:): ארמלתא לית לה כסנין פירו' עושין לבתולה בשעת נישואים ולא לאלמנה רגילין לבשל חיטין ופולין (ולעשות) ולעשן¹⁶⁰ אותן ולתת בהן צימוקין וקרויים **כיסני** והן שאמר רב חסדא הני כיסני מעלו ללבא¹⁶¹.

גם רש"י פירש שם בכתובות: "לית לה **כיסני**. אין לה קליות חזה סימנה". וכן פירשו רבותינו התוספות (שם, ד"ה אלמנה מאי): "ביהודה בעי שלא היה אלא חילוק קליות וכו'". ור"ת בספר הישר אשר לו (סי' טו) כתב ג"כ הכי בשם 'נמוקי הגאונים'. גם ר"ח פירש (אוצה"ג כתובות עמ' 17) שם: "אלמנה לית לה **כיסני**, פי' שאין משליכין לפניה קליות ואגוזים".

158. עפ"י התיקון של רבמ"ל באוצה"ג אשר לו.

159. תשובה זו הביאה רבמ"ל באוצה"ג כתובות וחלק התשובות עמ' 57, סי' קעג, וראה עוד שם (חלק הפירושים סי' נ' עמ' 15) ובספר הישר (סי' ט"ז) ועוד. וההשלמות בסוגריים עפ"י הערוך. והיא מופיעה כתוספת בכמה מהדורות של בה"ג (ובתוספתא כפשוטה לא הבחין בכך), ראה הערה להלן.

160. זהו תיקון של רבמ"ל עפ"י כ"י הערוך שהיה בידיו (עי' אוצה"ג עירובין עמ' 93 סי' נג). יש שם עוד שינויים קלים מאד כ'חיטים' במקום 'חיטין' שלפנינו, וכדו', אבל כולם ללא כל משמעות.

161. ואמנם בעל הערוך הביא שם עוד 'פירוש אחר', והוא פ"א אלמנה לית לה כיסנין שאין משליכין לפניה קליות ואגוזים, אבל אינו אלא פירושו של ר"ח וראה להלן בסמוך. ומדבריו משמע שראה בו פירוש שונה. אבל כפי שנראה להלן, חדא פירושא הוא.

ומה הפלא בדבר, הלא משנה מפורשת שנינו לעיל (כתובות טז): "ריב"ב אומר אף חילוק קליות" ועלה אמרינן בתלמודא (שם, יז): "ארמלתא מאי? תאני רב יוסף, ארמלתא לית לה כיסני", א"כ כיסני הן הן קליות. וכן יוצא עוד מפירוש ר"ח (בפירושו הנ"ל) שכתב עלה: "ר' יוחנן אמר אף חילוק קליות ראייה בבבל"¹⁶². וכן פירש הריטב"א בחידושו (כאן)¹⁶³, ועוד רבים מרבתינו הראשונים.

ושכיסנין הם קליות יוצא גם מההיא דברכות (מא):

'ורב ששת אמר: טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם, שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחוריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד. ופליגא דרבי חייא, דאמר רבי חייא: פת פוטרת כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים'.

שהרי רש"י פירש שם (ד"ה פת הבאה בכסנין): "לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב כדאמרינן בעלמא (עירובין כט): הני כיסני דמעלו לליבא, ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובליא"¹⁶⁴ שלנו, ויש שעושין אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט, ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט, לא הטעינוה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ודוחן, דאמרינן בפרקין (ברכות לז): בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום". וגם רבותי בעלי התוספות כתבו (שם): "אלא פת הבאה בכסנין - דטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחוריו רק בורא נפשות רבות מידי דהוה אאורז ודוחן דאמרי' לעיל (דף לז): בתחלה מברך במ"מ ולבסוף ולא כלום הואיל ונתנו בהן שקדים הרבה".

ופירוש זה של רבתינו הגאונים והראשונים הנ"ל, לפיו 'כיסנין' היינו 'קליות' וכדו', מוכח הוא מתוספתא ברכות (פ"ד הל"ד, עמ' 19), שהרי שנינו התם: "הביאו לפניו מיני תרגומא מברך עליהן מיני כסנין", ואם כן תרגימא הוא מן כסנין¹⁶⁵.

¹⁶². לפי זה צריך לומר שר"ח פירש ההיא דשנינן התם (יז): 'תנא ביהודה ראייה' לא כאומרת שרק ביהודה הוי סימנא, אלא שמיוחד ליהודה, אבל סימנא הוא גם בבבל ובשאר ארצות.

¹⁶³. והערוך הביא פירוש זה בשם "פ"א", כפי שציין כבר רבמ"ל.

¹⁶⁴. לגבי משמעותה של מלה זו ראה להלן.

¹⁶⁵. ואין להקשות מההיא דירושלמי פסחים (פ"י הל"א דף לז ע"ב) שם שנינו: "מהו לוכל מיני כסנין מהו לוכל מיני תרוגימא", שיוצא ממנה שכיסנין לחוד ותרוגימא לחוד. ובעל תוספתא כפשוטה בראותו לשון התוספתא (ברכות פ"ד הנ"ל) ברמות רוחו הידועה גמר אומר 'שאיין בין תרגימא ובין כסנין ולא כלום, אלא שהראשון יונת והשני כנראה שמית. ... ויש כאן רק הבדל בלשון ולא בעניין, מבלי לשים לב שהירושלמי דנן סותר את קביעתו (על אף שהוא מזכירו) כי אם כיסנין ותרגימא היינו הך, מה שייד לומר תרתי 'מיני כסנין ... מיני תרוגימא'! אלא שאם היה עניו יותר היה מבחין ש'תרוגימא הוא τράχημα, קרי קינוח סעודה, כאשר 'כסן' או 'כיסנין' הם פת נקייה בלשון פרסי (כגון כעכים) כפי שהסבירו בעלי 'ערוך השלם'

ומהו תרגימא עצמו? על זה השיב כבר ר"ח בפירושו לגבי ההיא דשנינן בעירובין (כט:): "שתיתא, אמר רב אחא בר פנחס תרי שרגושי. כיסאני, אמר אביי תרי בוני דפומבדיתא. אמר אביי, אמרה לי אם, הני כיסאני מעלו לליבא, ומבטלי מחשבתא", בכותבו: "ואינון מיני תרגימא כדתניא בתוספתא (ברכות פ"ד מ"ד) הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני כסנין".

והלא בכתובות (הנ"ל) פירש ר"ח שכיסני היינו קליות ואגוזים, א"כ, כיסני, תרגימא וקליות, כולהו חדא מילתא היא בעיני רבותינו. אבל לאור מה ששנינו בפסחים (קיט:): "ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן (אמר) [אמרו] כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כוותיה דרבי יוחנן אין מפטירין אחר הפסח, כגון תמרים קליות ואגוזים", יוצא שהאפיקומן שאסרוהו רבותינו לאחר אכילת הפסח, הוא הוא אותם כיסני אליבא דכל אמוראי א". וכיון שאותה ברייתא ממנה הביא שם התלמוד סימוכין לרבי יוחנן, תוספתא מפורשת היא בפסחים (פ"י ה"א) 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון אגוזין תמרים וקליות', ומאידך בירושלמי פסחים (פ"י הל"ח) דברי רבי יוחנן מובאים בלשון זו 'רבי סימון בשם רבי אינני בר רבי סיסי מיני זמר רבי יוחנן אמר מיני מתיקה שמואל אמר כגון ערדילי וגוזליא דחנניא בר שילת', יוצא עוד שלא רק כיסני, תרגימא וקליות היינו הך, אלא אף מיני מתיקה שהיו רגילים לאכול בקנוח סעודה¹⁶⁶ היינו כיסני.

גם מההיא דפסחים (קז:): "ערב פסחי סמוך למנחה כו' אמר רבי (יוסי) [ר' אסי] אבל מטביל הוא במיני תרגימא", אנו למדים שתרגימא מין כיסנין הם, שהרי בירושלמי פסחים (פ"י הל"א) לגבי אותה משנה שאל התלמוד: "מהו לוכל מיני כיסני? מהו לוכל מיני תרגימא? רבי יודן נשיא סחה וצהא שאל לרבי מנא בגין דאתא צהי מהו נישתי אמ' ליה תני רבי חייה אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך". ובאמת הריצ"ג (ח"ב עמ' צז, ובדפ"י עמ' שיג) כתב עליה: "אמר ר' יצחק אבל מטביל הוא במיני תרגימא, פי' כיסנין ומיני פירות", והוא פירושו של רבינו האי גאון, כעדות ר"ח בפסחים (שם) 'פי' רב האי תרגימא כיסנין של מיני מתיקה דתנינן בתוספתא דברכות הביאו לפניו וגו'".

ואכן, כך השיבו כבר רבינו שרירא ורבינו האי גאון בתשובתם אשר בגאוניקה (עמ' 68)¹⁶⁷ לאנשי קאבס "תרגימא"¹⁶⁸ הכי אמרינן כסנין שלמיני מתיקה". ומה יש

(ע' כסן הא') לקינוח סעודה או מגדנות וממתקים (שם, ע' כסן הב') בל"ע או זרעונים בל"פ, ולע"ד בקיצור 'קליות' כיוצא מן התלמוד. לכן כיסנין לחוד ותרגימא לחוד, אלא שחז"ל כינו כל דבר קשה מתוק או טעים בשם כיסנין, לכן שייד לברך על שניהם 'בורא מיני כיסנין' כי כל קינוח סעודה שלהם כזה היה.

166. אמרתי 'בקנוח סעודה' בגלל מה שהסברתי בהערה הקודמת.

167. ברשימת תשובות, גאוניקא צד 68. מ"שאלות מר יעקב בן מרב (=מר רב) נסים לרבינו שרירא גאון והאיי אב ז"ל" (שם 67). ובר"ח כאן: פי' רב האי. וממנו בערוך בסתם. והמוסף ברבוע כאן הוא משם.

168. ניקוד זה הוא במקור בתשובתם. דבר המראה כמה אנו מעוותים בימינו את

להוסיף אחרי הסבר ברור זה של אותם גאונים!?

וכן יוצא מספרי במדבר (פיסקא קלא): "באותה שעה עמדו עמונים ומואבים ובנו להם קילין מבית הישימות ועד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות **כל מיני כסנין** והיו ישראל אוכלים ושותים. באותה שעה אדם יוצא לטייל בשוק ומבקש ליקח לו חפץ מן הזקנה והיתה מוכרת לו בשווי וקטנה קוראה לו ואומרה לו מבפנים בוא וקח לך בפחות והיה הוא לוקח הימנה ביום הראשון וביום השני", שהרי אין ספק שאותם 'מיני כסנין' לא היו סתם פת, וכל שכן לא פת ניקודים, כיון שעל ידם פיתו בנות מדין את בני ישראל¹⁶⁹, ובפת יבישה ניקודים אין מה לפתות אפילו בעלי חיים. לכן, חייבים לומר שמדובר במאכלים המושכים את הלב, כגון ממתקים.

וכבספרי איתא גם בירושלמי סנהדרין (פ"י דף כח ע"ד): "מה עשו בנו להן קנקלין מבית הישימות עד הר השלג והושיבו שם נשים מוכרות **מיני כיסנין** הושיבו את הזקנה מבחוץ ואת הנערה מבפנים והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק וליקח לו חפץ מן החנווני...".

וכן יוצא מהההיא דיומא (ע"ט): "מיתיבי, אמר רבי, כשהיינו לומדים תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע הביאו לפנינו תאנים וענבים, ואכלנום אכילת עראי חוץ לסוכה. אכילת עראי אין, אכילת קבע לא! אימא אכלנום כאכילת עראי חוץ לסוכה. איבעית אימא, אכלנום אכילת קבע, ואכלנו **פת אכילת עראי** בהדיהו חוץ לסוכה. לימא מסייע ליה, לפיכך אם השלים **במיני תרגימא יצא**, ואי סלקא דעתך פירי בעו סוכה, ליתני פירות! מאי מיני תרגימא, פירות. ואיבעית אימא, באתרא דלא שכיחי פירי", שהרי רש"י פירש שם 'תרגימא. ליפתן', והתוספות כאן (ד"ה מיני תרגימא) הקשו עליו: "בפ' הישן (סוכה כז). גבי אם השלים י"ד סעודות שחייב אדם לאכול בסוכה במיני תרגימא יצא פרש"י כגון פירות וכיסנין וקפלוטות מבושלין והכא משמע דמיני תרגימא לאו פירות גינהו! ואין ללמוד מכאן שיועילו מיני תרגימא להשלים שלש סעודות של שבת מדאמר הכא אם השלים במיני תרגימא יצא דשאני התם דילפינן להו מדכתב תלתא זימנין היום גבי מן שהוא במקום פת ואפילו אי הוה אמרינן דנפיק בג' סעודות במיני תרגימא כמו גבי סוכה מכל מקום בפירי לא נפיק דלא מהני נמי בסוכה".

ובאמת התם בסוכה (כז). שנינו: "משלים במאי? אילימא בריפתא, סעודה דיומיה קא אכיל! אלא, מאי ישרים, ישרים במיני תרגימא. תניא נמי הכי: אם השלים במיני

ההיגוי הנכון של מילות ארמיות ודומיהן.

169. וראו זה פלאי פלאים: זמן רב אחרי כותבי זאת ראיתי במילון המפורסם ביותר בצרפת ציטטה של הסופר Chateaubriand: "leurs oublies crierent", והוא בדיוק הרעיון שבספרי הנ"ל. כנראה הביטוי כמו הרעיון עצמו חדרו שניהם לשפה הצרפתית הידועה בהשאלותיהן המרובות מן השפה העברית, והמלה הזו 'oublies' היא המילה 'אובליאש' שרש"י מזכיר כתרגום של 'לחמניות' (ברכות מב. ע"ש ולהלן).

תרגימא, יצא¹⁷⁰, ואכן רש"י פירש "במיני תרגימא – לאחר שסילק יביאו פרפראות ומעדנים לפניו, כגון פירות וכסנין וקפלוטות מבושלות. תרגימא – פרונגו"ש¹⁷¹. והתוספות הקשו עליו גם כאן: "במיני תרגימא. פי' בקונטרס כגון פירות וכיסנין וקפלוטות מבושלין. ואי אפשר לומר כן, דהא רבא מסיק פ' ח' דיומא (דף עט: ושם) דפירי לא בעי סוכה ודייק מהכא ואי ס"ד פירות בעי סוכה לישלים בפירות ודחי באתרא דלא שכיחי פירות ואיבעי' אימא מיני תרגימא נמי מיני פירי נינהו מ"מ משמע דאי פירי לא בעי סוכה אין השלמה מועלת בפירות ומיני תרגימא הוו כגון בשר ודגים ושאר דברים שמלפתין בהן את הפת ואין ללמוד מכאן שיועילו מיני תרגימא להשלים שלש סעודות של שבת דשאני התם דילפי' (שבת דף קיז:) מדכתיב תלתא היום גבי מן שהוא במקום פת ואפי' באנו להשוותם לא נפיק בפירות כדפריש' דלא מהני גבי סוכה".

דעת כל הגאונים ש'כיסני' הוא מיני פירות אדמה או עץ ממותקים

לא רק מדברי תנאים ואמוראים יוצא שכיסאני היינו מיני פירות האדמה או העץ ממותקים או קלויים, אלא גם מדברי כל רבותינו הגאונים. כך היא דעת רב יהודאי גאון בהלכות פסוקות אשר לו (עמ' תבע):

'חיטי בחיותיהו סלקינהו כד לא מיתברן שוינהי כיסאני בורא פרי אדמה, תברינהי¹⁷², בחיותיהי לא שנא חדא לתרתי לא שנא חדא ליתלת לארבע ולא שנא שוינהי קמחא בורא פרי האדמה, בשלינהי בורא מיני מזונות קלינהי טחנינהי עבדינהי שתינתא הם בורא מיני מזונות, טחנינהי בחיותיהי ושוינהי קמחא שהכל נהיה בדברו'.

וכך היא גם דעת בה"ג (ח"א עמ' 86): "כיסאני כתחלה בורא פרי האדמה וסופן בורא נפשות רבות"¹⁷³. וכן להלן (שם עמ' 93 – 94): "אבל איתי עינבי וכיסאני מברך על עינבי ברישא בורא פרי העץ משום דאחשביה קרא ועל כיסאני בורא פרי האדמה". או עוד (שם): "אבל בירוכי על כיסאני בורא פרי האדמה ואיפטרי עינבי לא". או עוד (שם כ"י): "והאי כיסאנא פרסא דקרי להו שהרנג ושומשי נמי מברכינן עליהו בורא

170. וראה שם בהמשך: "שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך את רבי אליעזר, כגון אני, שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום, מהו שאוכל סעודה אחת ואפטר? אמר לו, בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך, ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך?", א"כ מדובר בפרפראות.

171. pruneaux = קרי שזיפים.

172. ומכאן שכיסאני היינו דבר קשה.

173. בכ"י מ' וב' של בה"ג יש כאן תוספת: 'פירוש. לוקחין פולין וחיטין ומבשלין אותן וקוראין כיסאני'. ותוספת זו היא גם בה"ג אספמא (עמ' 54). אבל אין זו אלא תוספת הלקוחה מתשובת רב נטרונאי גאון (ככל הנראה) מתג"א (ח"ב עמ' 174) הנ"ל. ולא בעל 'תוספתא כפשוטה' ולא ד"ר הילדסהיימר הבינו זאת.

פרי האדמה משום **דיביש לגמרי**. או לפי הכ"י: "ושומשמי וכיסאני משום דיבישין אילניהון לגמרי בורא פרי האדמה" (ומכאן עוד הוכחה שכיסני תמיד יבישים). וראה עוד שם (עמ' 96-97, ח"א): "ואיכא דמברך אשתיתא שלש ברכות כד יביש ושאדי לפומיה בורא פרי האדמה כי **כיסאני**", וכן שם: "אמ' רב חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה שתי לה שאדי לפומיה שתיתא בורא פרי האדמה כי **כיסאני** ואורז ודוחן"¹⁷⁴. אית בהו מחמשת המינין מברך בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש". ומוכח מכאן שעל כיסאני מברכים בפ"ה, א"כ אינם מזונות ואינם כיסים, אלא פירות יבישים או מיובשים¹⁷⁵. וכן היא דעת רב עמרם כיוצא מתשובתו¹⁷⁶, הביאה רבמ"ל באוצה"ג ברכות (חלק הפירושים, עמ' 63-64):

'ורב עמרם פירש הכי אכיל חמשת מינין במעשה קדרה פותח על המחיה וחותם על הארץ ועל המחיה'¹⁷⁷ ואי אכיל להו בעינייהו כגון קליות של חמשת המינין או דכייס להו מיכס כשהן חייין דהשתא לא שייכא בהן מחיה וכלכלה דלאו כעין מזון נגהו פתח בהו על השדה ועל תנובת השדה דפתיחה זו לא שייכא לא בפירות האילן ולא במעשה קדרה אלא בכוסס ובכיסני בלבד שהן תנובת שדה בעינייהו ולא אשתנו מבריינתן כלל וחותם על הארץ ועל הפירות שצריך לכלול כל פירות שבמקרא בחתימה זו אבל אמעשה קדרה לא מצי לברכוי הכי דהא אשתנו ונפקי מתורת פרי'.

וכן משמע מהלכות ברכות לרב שמואל בן חפני (אוצה"ג ברכות עמ' 68):
'והחלק השני דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כמו כל מיני מתיקה שיש בהן מין דגן טעונין ברכה לפנייהם ואין טעונין ברכה

174. רעיון זה שכיסני הם כמו אורז ודוחן לקחו חכמים רבים מתוך בה"ג, כגון רש"י (ברכות מא:) והבאים מכוחו כבעלי התוספות, ומהם קבלוהו כל חכמי ספרד כרא"ה, הריטב"א ועוד. וכן הוא בבעל ההשלמה ועוד.

175. ואם יש דבר הקרוי 'כיסאני' שלא מברכים עליו בפ"ה, הרי זה דבר המכונה בשם 'כיסאני' רק בלשון מושאלת.

176. באוצה"ג הביא רבמ"ל דבריו אלה של רב עמרם מתוך 'הוספות ר' יהוספיה בכי"מ שנדפסו בד"ס בסוף מסכת שקלים'. ועיין עוד במחז"ו (עמ' 37-38), ובסדור רש"י (עמ' 55) בשנויים קלים, ובפרדס (הוצאת עהרנרייך קעז-קעט) ובשבה"ל השלם (ס"ד ע"ב), ובבית נתן (כ"ז ע"ב).

177. באוצה"ג העיר רבמ"ל כאן: "ומר רב פיאס הכין הוה חאתים על הארץ ועל המחיה (ומכאן נוס' תלמודנו) וכן הלכה ואית דאמרי על הארץ ועל מיני מזונות" (ה"ג). ובכ"י אוכספורד: "ומר רפרם אמר האכין הוה חאתים". ובררתי הדברים לאשורם במחברתי: מחקרים שונים בתקופת הגאונים צד י"א - י"ג, ע"ש. עכ"ד.

לאחריהם עמו של דבר שכוללו¹⁷⁸ לאחריהן בברהמ"ז.

ובאומרו "כל מיני מתיקה שיש בהן מין דגן" כיוון רבינו ללא ספק לפת הבאה בכיסנין, ובפרט שהזכירם מיד לאחר דין "דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה" – דין הנדון בסוגיא שמלפניה בתלמוד. ועוד, שלשון 'מיני מתיקה' הוא לשון רבי יוחנן בירושלמי פסחים, (הנ"ל) שבבבלי נאמר בלשון 'תרגימא'.

ומכל הנ"ל, ועוד מדברי רבינו האיי גאון שהביא ר"ח (לעיל), איתותב בעל הערוך שהבחין בין "כיסאני" ל"כיסנין". הלא ר"ח עצמו, שבעל הערוך מביא את פירושו, הוא עצמו פירש בכתובות "כיסאני" כ"כיסנין", ועפ"י ההיא תוספתא דברכות הנ"ל, והכל מפי רבינו האיי (ראה לעיל).

ופלא הוא שבעל הערוך העמיד את התוספתא כסותרת את רבינו האיי, ומפאת כן העדיף עמדתו על פני זו של התוספתא, משום שמהתרגום של יהושע היה משמע לו כרבינו האיי.

שלושת הפירושים שמרן הביאם אינם אלא אחד בלבד

אבל הקושי הנ"ל אינו הקושי היחיד על בעל הערוך. הלא תשובת רבינו האיי שבעל הערוך הביא, מצויה בשלמותה ובלשונו של רב האיי גאון עצמו ב'ספר הנר' על ברכות לר"ז אגמאתי (בשינויים קלים, פרט לאחד משמעותי ביותר, עליו נתעכב בע"ה בהמשך), וכל המשווה בינה ובין דברי רבינו חננאל, לא בלשון שהביא מרן בשם תלמידי רבינו יונה (ברכות דף כט.), אלא כפי שהביאם בשלמותם בעל או"ז (סי' קמט), יבחין בזהות המוחלטת שביניהם:

או"ז (סי' קמט)

פר"ח זצ"ל פת הבאה בכיסנין פי' זה הפת שהיא עשויה כמין כיסין מלאין סוקר"א ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין כעכ"ן ולועסין אותו בבתי משתאות. ומעשה דרב הונא שאכל פת הבאה בכיסנין תליסר ריפתא כעכי מתלת תלת ריפתא [בקבא] ולא ברך אחריהן ואמר רב נחמן עדי כפנא הוא. פי' זה האיש רעב הוא וסעודתו קבע בהם וצריך לברך

ספר הנר (ברכות מב.)

פת הבאה בכיסנין רבי' האיי ז"ל¹⁷⁹ נמי אמר פיר' שעושין בין מעיסה מתובלת [ובין שאינה מתובלת], וכוססין אותה בני אדם בבית המשתה ושלא בבית המשתה, ומנהג בני אדם שאוכלין ממנה (קימאה) [קימעא], וכיון שראה ר' נחמן שאכל ר' הונא הרבה, אמר עדי כפין הוא, פיר' זה רעב הוא ולרעבו אכל פת זה לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין וצריך הוא לברך (הוא) [אחריה]. פיר' (עדיין) כמאן דאמר

178. בכ"י: וכללו. ובב"ת: [ש]נכללת.

פי' ארז - ה / זייני, אליהו רחמים בן מאיר (עמוד 189) 34893

האדיון, ובכמה מקומות יש
בלשון הזה בתלמוד בסוף כל
הגט עדי (בודאי) [סוראי]
הוא, כלומר: זה. ובהשלח
גט נמי במעשה דבנתיה דרב
נחמן: עדי גברין ונהרדעא
גברין, כלומר אלה אנשים
ואלה אנשים. עד הנה דברי
רבינו האי ז"ל.

אחריהן מיסתבר. וכן הי'
רב נחמן אומר כל שאחרים
קובעין סעודתן עליו על זה
הפת הבאה בכיסנין צריך
לברך וכש"כ שרב הונא
עצמו שאכל כשיעור סעודת
אחרים שלא אכלו עדיין
כלום דצריך לברך תחלה
וסוף עד כאן פ"ר"ח.

הרי שבדיוק כרבינו האי, פירש רבינו חננאל ש'פת הבאה בכסנין' היא 'כעכין יבישים'¹⁷⁹ ש'כוססים אותה בבית המשתה', ולפי זה נפל יסוד אחד מיסודות דברי מרן בבית יוסף (או"ח סי' קסח), שעשה רבינו חננאל ורבינו האי חלוקים בפירושיהם. ואל לנו להתפלא על כך, כיון שמרן לא ראה מעולם דברי רבינו חננאל במקורם (לא בסוגיא זו ולא בשום סוגיא אחרת בעולם)¹⁸⁰, וכאשר הזכירם הוא תמיד הביא אותם מכלי שני, ובמקרה דנן מתוך פירוש תלמידי רבינו יונה על ברכות המביאים אותם בשמו. והלא אנו רואים במו עינינו שלא כן הוא, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות. באופן זה מתיישבת הקושיא המתעוררת אצל כל האמון על דברי רבינו האי ורבינו חננאל: הלא אין דרכו של רבינו חננאל לחלוק על רבינו האי בדבר, ואם מצאנו אותו חולק עליו במקומות ספורים בלבד, הוא מציין את זאת במפורש, וגם טורח להוסיף הסבר מדוע אין הוא מקבל את דברי רבינו האי. לכן, אם כאן פירש את הסוגיא ללא ציון מיוחד של מחלוקת, הרי שסתם משנת רבינו חננאל - דרבינו האי היא.

אלא שלכאורה עדיין הבדל משמעותי יש ביניהם, כי ר"ח מדבר על פת שממלאים

179. הפירוש 'כעכין יבישים' הוא של רבינו האי גאון עפ"י הערוך, ו'כוססים' אותה בבית המשתה' הם גם דברי רב האי, אך עפ"י 'ספר הנר'. אמנם ר"ח פירש גם הוא 'כעכין', אך לא הזכיר 'יבישים' כרבינו האי גאון, ובמקום 'כוססין' כתב 'שלועסין אותו', אך הכוונה היא אותו דבר, שהרי שייכת לעיסה רק בדבר שטחינתו בין שינינו מתמשך זמן רב, וזה אפשרי בפת, רק אם פת זו קשה. ואם כן באומרו 'לועסין' התכוון ל'כוססין'. וראה בפסחים (טל:) וכתובות (קג.) ונדרים (לג.) וירושלמי פסחים (פ"ב הל"ו) 'לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו, מפני שהן מחמיצות', ומדובר שם בכסיסת חיטין כידוע, וא"כ כסיסה ולעיסה היינו הך בדברים קשים. וראה גם בערוך (ע' לעס).

180. כפי שלא ראה מילה אחת מדברי הגאונים במקורם.

א. מכאן שמדובר בציטטה של רבינו חננאל ולא בהבאת רעיונותיו בלשונו של בעל או"ז עצמו.

ב. ותשובה זו הביאה גם בעל האשכול (הל' סעודה, ח"א עמ' 71).

אותה בכל מיני מתיקה, וזה לכאורה אינו בדברי רבינו האי. אלא, שבחסדי שמים זכינו מן הגניזה הקהירית לתשובה נוספת של רבינו האי (תג"א ח"ב עמ' 181) בה מפרש הגאון:

‘וששאלתם פת הבאה בכיסנין מהו מביאים פירות ופת נקיה ונותנין בה שמן ודבש ואיגוזין ושומשמיין ולשין אותן בכרכם ואופין אותן בתנור ועושין מהם כמה מיני, דמות צפ[ר]ים ודמות אילנות, וכמה מינין לאחר שגומרין סעודה¹⁸¹ ומברכין ברכת המזון [מביא]ין אותן עים כיסנין ומברך עליהן בורא מיני מזונות’.

והנה שהגאון פירש שמדובר בפת שלשו אותה ב'דבש אגוזים שושמיין', וזהו שאמר ר"ח: "מלאין סוקר שקדים ואגוזין". ואין ספק שתשובה זו שבתג"א (הנ"ל) היא לרב האי, כדמוכח מכ"י נוסף, כ"י פירקוביץ 295 (ראה שם עמ' 180), שם היא מובאת מילה במילה עם ציון בגליון שהיא לרב האי: "פי' רב האי גאון זצ"ל וכו'".¹⁸² אם כן, דברי רבינו חננאל הם דברי רבינו האי גאון ממש, אבל לקוחים גם ממה שהביא בשמו בעל 'ספר הנר' וגם מתשובתו הנ"ל.

ואין זה הכל. דברי רבינו האי גאון בתשובתו הנ"ל הביאם רש"י בכבודו ובעצמו לעיל (ברכות מא:) ועל פיהם ממש פירש:

‘פת הבאה בכסנין. לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב כדאמרין בעלמא (עירובין כט:): הני כיסני דמעלו לליבא, ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובליא¹⁸³ שלנו, ויש שעושין אותן כמין צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט, ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט, לא הטעינוה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ודוחן, דאמרין בפרקין (ברכות לז:) בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום’.¹⁸⁴

181. ומכאן שגם כיסנין וגם פת הבאה בכיסנין או הבאה כיסנין היו רגילים לאכול בסוף הסעודה כקנח. כך מפורש בבה"ג וח"א עמ' 104, ראה להלן, ובערוך (ע' טרוקטא וע' אסקריטון), ובסדור רש"י (ס' קד) ובמתז"ו (ס' סח וס' עב) ובאור"ז (ס' קמט) בשם רבו רבי יהודה ב"ר יצחק, וברשב"ץ על סוגיא דנן, וכן יוצא מפירוש רש"י עצמו בברכות (מא:) ועוד מרבים מאד. ולכן מה שכתב בעל תוספתא כשפוטה כאילו חידוש הוא ש'מכל הנ"ל ברור שאכלו בקנח סעודה פירות האדמה ופירות האילן, ובמקומות אחרים גם קליות, אינו שלו, אלא מפורש הוא בדברי גאונים וראשונים.

182. ראה שם הערות פרופ' אסף.

183. יש אומרים שמדובר ב'עוגות, מטעמים'.

184. העובדה שפירוש רבינו האי גאון לברכות הייתה לנגד עיני רש"י, ברורה לכל מי שעניו בראשו, לא רק מתוך מה שאמרנו לעיל, אלא הוכחות רבות. לדוגמא כאן,

ואין פלא בדבר, שהרי אין זה המקום היחיד בו רש"י מזכיר רבינו האיי גאון בברכות¹⁸⁵, משום שפירושו של רבינו האיי למסכת ברכות עמד לנגד רש"י, ולכן ריבוי אזכרותיו של דברי רבינו האיי המפורשות או בלשון סתמית.

וזה שרבינו האיי גאון באומרו 'כיסנין' מתכוון למיני מתיקה, אין לנו הוכחה גדולה מזו היוצאת מדברי רבינו חננאל כאשר הביא בפירושו על פסחים (קז:): את דברי רבינו האיי עצמם: "מיני תרגימא. פי' רב האי תרגימא כסנין של מיני מתיקה דתנינן בתוספתא דברכות הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהם בורא מיני [כסנין]¹⁸⁶".

ונראה שדברי רבינו האיי, שר"ח מביאם, הם הם המובאים בתשובה אשר בגאוניקה (עמ' 68), שם איתא: "וכתבת כי מצא אצלנו (?) בתשובות אנשי קאבס וכו' תרגימא הכי אמרינן כסנין שלמיני מתיקה"¹⁸⁷.

ואם יתברר שתשובה זו אשר בגאוניקה היא לגאון אחר, זו תהיה הוכחה שלא רק רבינו האיי גאון ס"ל הכי, אלא שעוד גאונים נוספים מסכימים אתו. ופירוש רבינו האיי זה הביאו עוד ר"ח בפירושו על עירובין (כט:): בלשון סתמית: "כיסאני ... ואינון מיני תרוגימא כדתניא בתוספתא בברכות הביאו לפניו מיני תרוגימא מברך עליהן בורא מיני כסנין".

מאידך, פירושם זה של רבינו האיי גאון בתשובתו הנ"ל אשר בתג"א (ח"א עמ' 181 הנ"ל) ושל רש"י בברכות (מא:), לפיו 'פת הבאה בכיסנין' היא 'פת שנילושה בשמן דבש ואגוזים', הוא הוא פירושו של הרמב"ם (הל' ברכות פ"ג הל"ט), שהרי כתב שם: "וכן עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא

רש"י מצטט את דבריו מלה במלה ממש (פרט לתרגום של מלה אחת או שתיים). ועוד, הרי הוא מצטטו מיד לאחר מכן, בשעה שהעדיף את דבריו על פני דברי בה"ג ודברי רבותיו (ברכות מב, ד"ה עדי), וכן גם להלן (ברכות נט, ד"ה אובא טמיא). ורבים הם המקומות בהם הביא רש"י דברי פירושי רבינו האיי בלי להזכיר את שמו, כגון: ברכות (יט, ד"ה ולאחותו מה תלמוד לומר) שהוא פירוש רבינו האיי (כדמוכח מהערוך ע' 'שב'), וכן (שם, כח, ד"ה חדא היא לך או חדת היא לך) שהוא פירוש רבינו האיי (מובא בערוך, ע' 'חד') ועוד.

185. ראה דבריו לדוגמא להלן: (ברכות נט). "ופירש רב האי מלא טמיא, בית שהוא מלא עצמות, והביא ראיה על זה מבראשית רבה, דקתני אדרינוס שחיק טמיא, דהיינו שחיק עצמות, ואין לפרש אוב טמא, שאין זה הלשון". ואין לומר שרש"י ראה דבריו בתשובה, כי כאשר הוא מצטט תשובת רבינו האיי הוא מפרש שמתוך תשובה הן הדברים, ראה לדוגמא רש"י (ב"ק קיב, ד"ה שאם אין) 'ותשובות רב האי גאון מסייעא לי' או בדבריו על ב"ב (קנז:): 'בתשובת רב האי, או עוד בנדה (ז). 'ובתשובת רב האי ראיתי אנחותא'. בניגוד לכך כשהוא מזכיר לדוגמא את הפירוש המיוחס לרבינו האיי של סדר טהרות הוא כותב 'וכן פירש רב האי בפירושו של טהרות'.

186. כך צריכה להיות הגירסא, ולא כפי שכתבו עורכי התלמוד וילנא 'מזונ'.

187. כי התשובות לאנשי קאבס הן בדרך כלל או מרבינו האיי או מאביו רבינו שרירא גאונים.

הנקראת פת הבאה בכסנין אע"פ שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא". הדבר היחיד שלא הוזכר בדברי הרמב"ם ונמצא אצל רבינו האי ואצל רש"י הוא הצורה המיוחדת של הפת הזו ('דמות ציפורים ואילנות').

על פי כל זה, יוצא דבר נפלא לגבי 'פת הבאה בכיסנין', והוא: פירוש רבינו האי גאון הוא פירוש רש"י, ופירוש רש"י הוא פירוש הרמב"ם, ופירוש ר"ח גם הוא כפירוש רבינו האי גאון, ואף לשונו ברובו כלשון רבינו האי. לכן, שלושת הפירושים שמרן חשבם שונים זה מזה, אחד הם, ומקור כולם תשובותיו של רבינו האי גאון.

כסנין' אינן מלשון כסיסה, ומשמעות הביטוי היא 'בתורת כסנין'

לאור העובדה שכל הפירושים אינם אלא אחד, והוא פירושו של רבינו האי גאון, נשאר ללבן עדיין שתי נקודות. הראשונה: איך ליישב דברינו עם העובדה שבעל הערוך עשה את רבינו האי גאון ור"ח כנותנים שני פירושים שונים? והשניה: גם בדברי רבינו האי גאון אשר בספר הנר ובבעל הערוך מצוי ביטוי בכלל לא מובן, והוא 'בתורת כסנין', מה משמעותו? וביטוי זה נעשה עוד יותר קשה כאשר אנו רואים שבעל הערוך הסביר 'כיסנין' מלשון 'כוסס', קרי דבר יבש שכוססים אותו, שהרי מה שייך לשון "בתורת כסנין" לפי פירושו?!

התשובה לשאלה הראשונה אינה קשה. רבי נתן בעל הערוך חשב שפירושו של רבינו האי מושתת על לשון 'כוססים', ושם מלשון 'כוססין' נגזרת המלה 'כיסנין', ומפירושו של ר"ח, הבין בעל הערוך שר"ח מפרש 'כיסנין' מלשון כיסים (מפאת המלה: 'ממלאים'). אבל במחכ"ת, לא היא. רבינו האי גאון דיבר אמנם על כסיסה של הפת הבאה בכיסנין, אבל לא משום שכיסנין נגזר ממלת כסיסה, אלא רק משום שדרכה של פת הבאה בכסנין להיאכל בכסיסה, כיון שפת יבשה היא¹⁸⁸, ולכן כוססין אותה.

ועתה, כאשר פירושו של ר"ח על עירובין (כט:) מונח לפנינו (ומקורו בפירוש רבינו האי כפי שהערנו לעיל) ובו כתוב:

'כיסאני, אמר אביי תרי בוני דפומבדיתא. אמר אביי, אמרה לי אם, הני כיסאני מעלו לליבא, ומבטלי מחשבתא, ואינון מיני תרגימא כדתניא בתוספתא (ברכות פ"ד מ"ד) הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהו בורא מיני כסנין',

אנו רואים שלא כדעת בעל הערוך הייתה כוונת ר"ח, אלא שהוא קרא לה 'פת הבאה בכסנין' משום שמילאוה 'כיסאני'.

ובאשר לרבינו האי, רוח אחרת עמו בכל הנושא הזה, וכוונתו שונה לגמרי ממה שהבינו רבים מרבנותינו, והיא תתברר כאשר נשיב דוקא לשאלה השניה. באומרנו: 'פיר' שעושין כעכין יבשין ... וכוססין אותה בני אדם בבית המשתה ושלא בבית

188. כפי שהערנו לעיל, בעיקר מדברי בה"ג.

המשתה, ומנהג בני אדם שאוכלין ממנה (קימאה) [קימעה], וכיון שראה ר' נחמן שאכל ר' הונא הרבה, אמר עדי כפין הוא ... ולרעבו אכל פת זה לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין, לא בא רבינו האיי גאון ללמדנו ש'פת הבאה בכסנין' נקראת בשם זה מפאת התרכובת שלה (מה היא מכילה, אם סוכר, שמן וכדו'), אלא באשר האדם אוכל אותה "בתורת כסנין", קרי אוכל אותה בשעה שבני אדם רגילים לאכול כסנין, כגון בסוף הסעודה או בדומה לכך, וכקינוח סעודה ממש. והיא נקראת 'פת הבאה בכסנין' משום שדרכם היה לאכול אותה לעיתים במקום כסנין ממש, קרי במקום אותם מיני תרגימא שהיו רגילים לאכול לאחר הסעודה, כדמוכח מההיא דפסחים: "אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן, מאי אפיקומן מיני תרגימא", ולכן פת הבאה בכסנין היא פת 'בין מתובלת' (קרי בין מלאה כסנין ממש, כלשונו בתשובה שמהגניזה), 'ובין אינה מתובלת' (כלשונו שב'ספר הנר'), שאוכלים אותה "בתורת כסנין", ז"א לאחר המזון (=הסעודה), או שאוכלים אותה ביחד עם כיסנין ממש (שאוכלים כקינוח סעודה).

וזמן רב לאחר שכתבתי זאת, מצאתי בספר המנהגות (דף לד:): של רבינו אשר מלונל את הדברים מפורשים. וכך כתב שם: "ופת הבאה בכסנין, פי' הבא בעבור כסיסה"¹⁸⁹ ולא לרעבון, והוא הפת העשוי בבשמים, מברך לפניו אבל לא לאחריו דברכת המזון פוטרות, ותרגום (מלכים א יד ג) נקודים של אשת ירבעם הוא כיסני, ונ"ב כי לכך נקרא שמו נקודים שהבשמים נראין בו נקודות נקודות, אבל (יהושע ט ה) יבש היה נקודים אינו מתרגם כיסני, ונקרא נקודים שנראה בו העפוש נקודות נקודות". ונראה שלזה בדיוק כיון גם הרשב"א בחידושיו (כאן) 'דלא אמרו בפת הבאה בכסנין שאינה טעונה לפניה אלא מיני מזונות ולבסוף מעין ג', אלא בשאוכל ממנו מעט כדרך הלועסים ממנה מעט לתענוג ועדון ולמתיקה'. וקרוב לזה הביא רבינו יונה על הרי"ף (ברכות דף כט.) בשם רש"י 'דכסנין הוא מיני קליות כדאמרי' (עירובין דף כט ב) כיסני מעלו ללבא וכדאמרי' בכתובות (דף יז ב) ארמלתא לית לה כסני ומנהגם היה לאכול תחלה הקליות ואחר הקליות היו אוכלין פת ידוע שהיו בו מיני תבלים הרבה'.

ומה שאמרנו ש'פת הבאה בכסנין' היא פת שהיו אוכלים אותה במקום אותם הכסנין (קליות) שהיו רגילים לאכול בסוף הסעודה, ירושלמי מפורש הוא בברכות (פ"ו הל"ה), שם שנינו:

'רבי חלבו רב הונא רב בשם רבי חייא רובא פת הבאה כיסנין אחר המזון טעונה ברכ' לפניה ולאחריה אמר רבי אמי רבי יוחנן פליג אמר רבי מנא לרבי חזקיה במה הוא פליג כשאכל מאותו המזון באמצע המזון אמר ליה אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון אתא רבי חגי בשם רבי זעירא אפילו לא אכל מאותו המין באמצע המזון'.

הרי שלא דיברו חכמי א"י על פת הבאה 'בכסנין', אלא על 'פת הבאה כסנין', קרי

189. של הקינוח.

שהיא עצמה הכיסנין, ז"א שהיא נאכלת ב'תורת כסנין'. והוא שאמרנו, שיש פת שאוכלים אותה במקום הכיסנין שרגילים בני אדם לאכול בסוף סעודתם (קרי, קליות ואגוזים וכדו'), והיא אותה פת שעושים אותה כעכים יבשים, או ממולאת וכדו'. ולפת כזו רמז רבינו שמואל בן חופני גאון בהלכות ברכות אשר לו (אוצה"ג ברכות חלק הפי' עמ' 71) בכותבו: "והתנאי הרביעי שאין הפת פוטר מ'מיני מתיקה שיש בהן מין דגן שאינו ע"ג השולחן מברכה שלפניהן שהיא ברכת בורא מיני מזונות, אבל הן נפטרים מברכה שלאחריהם בברכת המזון שהיא כוללת".

יוצא א"כ מפירוש הגאון רבינו האיי (ולכן גם מפירושי ר"ח, רש"י, הרמב"ם, ר' משולם ועוד), שפת הבאה בכיסנין היא פת 'מתובלת או אינה מתובלת', ממולאת 'באגוזים דבש וכדו' או לא, אבל תמיד עשויה 'כעכין יבשין' שכוססים אותה 'בבית המשתאות', קרי לתענוג בסוף הסעודה (או בתוך הסעודה¹⁹⁰) או כקינוח כלשהו לעידון. ופת כזו, ייעודה היה תמיד לשם עידון זה בסוף הסעודה, ולכן ברכתה 'בורא מיני מזונות' ורק אם אדם משנה ייעודה, וקובע עליה סעודתו¹⁹¹, היא חדלה להיחשב מזונות, והיא נהפכת ללחם לכל דבר, קרי, מחייבת גט"י וברכת המזון. אבל נקודה אחרונה זו נובעת מהדרך בה פירשו בה את הסוגיא דגן, לכן מן הראוי לעיין בסוגיא זו מבחינה הלכתית, כפי שנעשה להלן.

פתרון קושי נוסף בדברי בעל הערוך

לכאורה, עדיין קשה ממה שפירש בעל הערוך מהתרגום שביהושע: "ולחם זוודהין הוה יביש כסנין" שממנו הבין בעל הערוך שכסנין היינו פת יבישה, אבל לא היא. לא הפת היבישה עצמה קרויה 'כיסנין', אלא כוונת התרגום היא שלחם צידם היה יביש כמו קליות ואגוזים, או לכל הפחות כפת יבישה שאוכלים בתורת כסנין. וכבר הערנו לעיל בשם בעל הערוך עצמו ש'כיסנין' הוא גם פת נקייה יבישה, ואין בזה שום סתירה לעובדה ש'כיסנין' הוא קליות, כי שניהם נושאים כינוי זה משום ששניהם קשים באותה מידה.

ומעל הכל, נראה שיש לפרש שהגבעונים לא לקחו איתם לחם ממש בלבד, אלא כל מיני מאכלים יבשים. ואין לטעות בעקבות הלשון 'לחם' שביהושע, כי כל בר בי רב דחד יומא יודע ש'לחם' במקרא פירושו 'אוכל'¹⁹², כמו שמצינו במקומות רבים בתורה ובנביאים בהם למילה 'לחם' משמעות של אוכל, כגון "וישבו לאכל לחם" וכדו'. ולכן קרוב בעיני שכוונת הפסוק שביהושע היא "כל אוכל צידתם היה יבש כמו כיסנין".

190. כדאיתא בסוגיא הקודמת (ברכות מא:).

191. מושג הטעון בירור, בירור שבע"ה ערוך להלן.

192. די להזכיר בפרשת יתרו 'וישבו לאכול לחם', ובודאי שמשה רבינו לא הזמין את יתרו רק על פרוסת לחם יבישה. אלא שכל האוכל קרוי 'לחם'.

וסימוכין לכך מצאנו במכילתא דרשב"י (פרק י"ב פסוק טל) שם איתא: 'ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצ' עוגות מצות אין עוגה אלא חררה, כענין שנא' לוי ועשי עוגות (בר' י"ח ו). כי לא חמץ, מלמד שממין חמץ הבא מצה, כי גורשו ממצ', מה שגורשו ממצ' נעשה להן בו נס שלא להחמיץ ולא יכלו להתמהמה, מלמד שלא יכלו לה להשתהות. צדה לא עשו להם, מלמד שלא נטלו בידם זוודין לדרך. וגם צדה לא עשו להם, מלמד שאף קליות ואגוזים לא נטלו בידם לתינוקות לדרך'.

ומכאן שהיו רגילים לקחת איתם לדרך באותם הימים קליות ואגוזים שאינם מתקלקלים בדרך¹⁹³.

גדולה מזו: לגבי אותם 'נקודים' של אשת ירבעם (מלכים א יד, ג) פירש רש"י "ונקודים. מין קליות, מייבשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתייתא בלשון גמרא". והרד"ק (שם): "ונקודים. ת"י כסנין. ובדברי רז"ל, פת הבאה בכסנין, והיא פת עשויה כעכין יבשים וכוססין אותם בבית המשתה". גם הרלב"ג כתב (שם): "והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא פייאשקו בלע"ז". ובעל מצודת ציון: "ונקודים. פת יבש מתובל בתבלין על כי המה מנוקדים ומנומרים ממראה התבלין".

וכבר הזכרנו לעיל דברי ר' אשר מלוניל (דף לד ע"ב) שבספר המנהגות אשר לו: "ותרגום (מלכים א יד ג) נקודים של אשת ירבעם הוא כיסני, ונ"ב כי לכך נקרא שמו נקודים שהבשמים נראין בו נקודות נקודות, אבל (יהושע ט, ה) יבש היה נקודים אינו מתרגם כיסני, ונקרא נקודים שנראה בו העפוש נקודות נקודות". והוכחה להבחנה זו בין שני סוגי ניקודים יש אף בדברי ר"ח (פסחים מב.) שהסביר: "קומניתא דאומה פת ניקודים", ושם בלחם יבש שמכניסים לתוך כותח עסקינן, א"כ על אף שר"ח מפרש כרבינו הא"י בברכות, כאן הסביר שמדובר בלחם מעופש ממש. וש'קליות' ו'ניקודים' עניין דומה הוא, מפורש בירושלמי תרומות (פ"ה הל"א דף מג ע"ב) שם שנינו:

'סאה תרומה טמאה שנפלה לפחות ממאה חולין או למעשר ראשון או למעשר שני או להקדש בין טהורין בין טמאין ירקבו אם טהורה היתה אותה סאה ימכרו לכהנים בדמי תרומה חוץ מדמי אותה סאה ואם למעשר ראשון נפלה יקרא שם לתרומת מעשר ואם למעשר שני או להקדש נפלה הרי אלו יפדו ואם טמאין היו אותן החולין יאכלו נקודים או קליות או ילושו במי פירות או יתחלקו לעיסיות כדי שלא יהא במקום אחד כביצה ב' סאה תרומה טמאה שנפלה למאה חולין טהורין רבי ליעזר אומר תירום ותישרף שאני אומר סאה שנפלה היא סאה שעלתה וחכמים אומ' תעלה ותאכל נקודים או קליות או תילוש

193. ויתכן שמשם לימדונו חז"ל לחלק קליות ואגוזים בליל הסדר כדי שלא ישנו התינוקות, והכל היה זכר להליכה בדרך, ולא רק כדי לשמור אותם עירניים.

במי פירות או תתחלק לעיסיות כדי שלא יהא במקום אחד כביצה ג' סאה תרומה טהורה שנפלה למאה חולין טמאין תעלה ותאכל ניקודים או קליות או תלוש במי פירות או תתחלק לעיסיות כדי שלא יהא במקום אחד כביצה'.

מדברי רבינו הא"י ומכל הנ"ל למדנו עוד, שלא כל פת שמברכים עליה מזונות היא הנקראת 'פת הבאה בכיסנין', כפי שרבים כל כך חשבו וחושבים בטעות. אלא רק פת שהיא כפת לחם, שאופין אותה בתנור, אלא שלעיתים גם מערבים בה תבלין או קליות וכדו' ואוכלים אותה יבשה, וכוססים אותה בבית המשתאות או שלא בבית המשתאות (כלשון רבינו הא"י גאון). אבל עוגות רגילות שאין כוססים אותן, אלא אוכלין מהם כמויות גדולות להתענג בהן, אינן פת הבאה בכיסנין, ואין כל אפשרות לקבוע עליהן סעודה, כי אין איש בעולם שיעלה על דעתו להשתמש בעוגות אלה כלחמו בתוך סעודתו. וכך מפורש בהלכות ברכות להריטב"א (פ"ב סי' חי):

'פת הבאה בכסנין היא פת נאפה בתנור ונעשית דקה מאד, ולפעמים לשין אותה בשמן וגם נותנין שם קליות, ומפני שהיא דקה ואין דרך לאכלה אלא לתענוג כעין פירות ונקראת פרפרת, כל שקבע סעודתו עליו מברך עליו המוציא ושלש ברכות לכתחילה, מה שאין כן בשאר מיני מזונות שאין מברך עליהם לכתחילה אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואע"פ שקבע סעודתו עליהן, ואם לא קבע סעודתו עליהן, אפילו בפת הבאה בכסנין, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ואם בירך עליו המוציא ושלש ברכות יצא'.

חוב נטילת ידיים והמוציא על כל שיעור אם קובעים עליו סעודה

דעת כל קדמונינו היא שאפילו כזית פת הבאה בכסנין מחוייבת בנט"י והמוציא אם קובעים עליה סעודה, כפי ששנינו בברכות (מב.):

'רב הונא אכל תליסר (ריפתי) [ריפי] בני תלתא תלתא בקבא¹⁹⁴ ולא בריך. אמר ליה רב נחמן: עדי כפנא! אלא: כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך. רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא, אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא? דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? אמרי ליה, אין, דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה: פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל הלכה כרבי מונא. אמר להו: אין הלכה כרבי מונא אתמר. אמרי ליה: והאמר הוא דאמר משמיה דשמואל: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן

194. קב=4 לוגים=16 רביעיות=1376 סמ"ק. א"כ 26 לחמים הנ"ל=כמעט תשעה קבין, קרי יותר מעשרה ליטר!!

המוציא! שאני התם, דקבע סעודתיה עליהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עליהו לא'.

ועל ההיא סוגיא התעכבתי כבר ארוכות במק"א¹⁹⁵, והראתי שדעתם של כל הגאונים, ושל רבים מאד מבין רבותינו הראשונים, שקביעת הסעודה אינה תלויה בכמות האוכל, אלא בכוונתו של מי שאוכל. אם מתכוון הוא באכילה זו שהיא סעודתו, חייב הוא בנטילת ידיים וברכת המזון, ואם לשם קינוח או לשם תענוג הוא אוכל, מברך על פת הבאה בכינסין במ"מ ומעין ג'. לא נזכיר כאן את כל מה שכתבתי שם, אלא רק עיקרי הדברים, והרוצה לעיין, יעיין שם.

כל המעיין היטב בדברי רבותינו הגאונים וקדמוני הראשונים, יראה בעיניו שדעת כולם שרק קביעות סעודה יכולה לחייב נט"י והמוציא אם פת מסויימת ('הבאה בכיסנין' או 'לחמניות') איננה לחם ממש. כך מפורש הוא שזו דעת רב יהודאי גאון, כיצא מקטע מתורגם של הלכות פסוקות אשר לו (כ"י)¹⁹⁶: "ופת הבאה בכוסנין מב' ע' בו' מ' מזו' ואי אקבע סעודתו עליהם מב' על' המוציא", ללא כל איזכור של כמות. וזו גם דעת בה"ג (ח"א עמ' 103–104) הכותב:

'וכובא דארעא מברכין עליה בורא מיני מזונות מאי טעמא, גובלא בעלמא הוא, והני מילי היכא דלא קבע סעודתיה עליה, אבל קבע סעודתיה עליה¹⁹⁷ ולא איכא ריפתא אחריתי מברך עליה המוציא ושלוש ברכות. ... והני פיספג וכושכנג¹⁹⁸, אי לאקראי בעלמא קא אכיל להון, אי נמי לקינוח סעודה, הוה להו כפת הבאה בכיסנין, ומברך עילויהו בורא מיני מזונות, ואי קבע סעודתיה עליה מברך עליה המוציא לחם'.

וגם הוא ללא כל איזכור של כמות¹⁹⁹. ודברי בה"ג אלו מאלפים ביותר, באשר הבחין בין אכילת אקראי וקינוח ובין אכילת קבע.

וכך הוא בשאלתו של השואל את רבינו דוסא בן הרס"ג (תג"ל סי' מב):

'ועוד מעשה דרב הונא דאכל תריסר רפתי כעכי עד כל שאחרים קובעין

195. ב'תלמודם של גאונים' (ח"א).

196. ראה פרופ' אפשטיין (עמ' 231–232).

197. על 'כובא דארעא'.

198. ד"ר הילדסהיימר במהדורתו לא מצא כנראה פירוש הולם למילים אלה. אבל לע"ד מדובר במה שהזכיר רב עמרם גאון בתשובתו אשר בגאניקה (עמ' 339): "דובשנין ואיסקריטין כושכוג וכיוצא בהן שהן מלאין דבש או שכר או קנד ואגוזין ושקוד ושומ', דובשנין אופין אותו בתנור, איסקעשין אותן מיני טיגן ומרתחין להין בטנגירא ושאדו עליהון משחא ודובשא", ראה להלן, ולפי כל הנראה 'כושכוג' ו'כושכנג' היינו הך. ולפי דברי רב עמרם מדובר בסוגי פת הבאה בכיסנין ממש.

199. ואין זה משנה כל כך לנדון דידן מה משמעותם המדויקת של 'פיספג וכושכנג'. ההקשר מראה על כך שהן סוג של פת הבאה בכיסנין, דבר המחזק מה שכתבתי בהערה הקודמת.

סעודה עליו צריך לברך. ממעשה דרב יצחק²⁰⁰ עסיק ליה לבריה עד
התם דקבע עליהו דילפינן דכיון דקבע איניש סעודתיה על כעכין²⁰¹
מברך עליהון המוציא ושלש ברכות.

וכך היא גם דעת אותם הגאונים שהזכיר הכלבו (סי' כד): 'וכתבו הגאונים ז"ל כי
כשאדם קובע סעודתו על כמה מאכלין שעושין מעיסה ... אף על פי שאין דרך
קביעות בכך מברך עליהן המוציא וג' ברכות אחר שהוא קובע סעודתו עליהן'²⁰².
וכך היא דעת רבינו האי גאון כמפורש בבעל האשכול (ח"א עמ' 71 הנ"ל) בשמו:
"ודבר ברור אצלנו כי רב הונא פת הבאה בכסנין אכל, והא דאמר רב הונא משמיה
דשמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא ושלש ברכות, בדקבע
עלייהו", ומכאן שזוהי גם דעת בעל האשכול עצמו. וכן הוא בר"ח (כ"י בריטיש
מוזיאון, מובא בפיר"ח שבאוצה"ג עמ' 51).

וכן היא דעת הר"ף (דף כט:–ל). הכותב:

ר' הונא אכיל מפת הבאה בכסנין תריסר רפתי בני תלתא תלתא לקבא
ולא בריך אמר רב נחמן עדיין מר כפין הוא אלא אמר רב נחמן כל
שאחרים קובעין עליו מחמת הסעודה צריך לברך וכל שאין אחרים
קובעין עליו מחמת הסעודה אינו צריך לברך. ומסקנא, היכא דאכיל
לה בתורת כסנין, בתחלה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום,
והיכא דאכיל לה בתורת קביעותא, מברך עליה המוציא ושלש ברכות,
דאמר רב יהודה אמר שמואל, לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן
המוציא, ואוקימנא בדקבע עלייהו,

שהרי לא הביא דברי רב יהודה כשמעתא בפני עצמה, אלא אדרבא, הפך אותם
לסיבת ההכרעה שלו, כיוצא ממה שהדגיש: "ומסקנא, היכא דאכיל וגו' דאמר רב
יהודה". ז"א, דברי רב יהודה באו להכריע כרב הונא נגד רב נחמן!

וממנו גם בפסקי הרא"ש (פ"ו סי' ל): "והיכא דאכלינהו בתורת קביעות מברך
עליהם המוציא ושלש ברכות דאמר רב יהודה משמיה דשמואל לחמניות מערבין
בהן ומברכין עליהם המוציא ואוקמי' בדקבע סעודתו עלוייהו".

וכן מפורש הוא בהרמב"ם (הל' ברכות פ"ג הל"ט): "עיסה שנאפת בקרקע כמו
שהערביים שוכני המדברות אופים הואיל ואין עליה צורת פת מברך עליה בתחלה
בורא מיני מזונות, ואם קבע מזונו עליה מברך המוציא, וכן עיסה שלשה בדבש
או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה

200. בגמ': רב יהודה.

201. השוה אוצר הפירושים לברכות צד 59, סי' קפ"ה–ו. ולא כבה"ג ורבותינו של
רש"י בברכות שם ד"ה עדי.

202. אבל נראה לי שאותם הגאונים עליהם מדבר הכלבו הם דוקא אותו רבי דוסא,
כיון שהלשון שמביא הכלבו בשם הוא לשון רבי דוסא, ע"ש.

בכסנין אע"פ שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא". הרי שתלה ברכת המוציא רק בקביעת סעודה ולא הזכיר דבר וחצי דבר מעניין של שיעור, אלא רק כוונת האוכל האם 'קבע סעודתו עליה'²⁰³ או לא. גם רבינו מנוח בפירושו שם לא הזכיר שום כמות. דרך אגב, הרמב"ם כתב 'מזונות' ו'סעודתו' ולא 'סעודה', ללמדנו שבסעודה שהוא רגיל לאכול כל יום מדובר, ואין הדבר תלוי באחרים. ודברי הרמב"ם אלה, עוד יותר מפורטים ב'המספיק לעובדי ה'" של בנו רבי אברהם (עמ' 221):

'והלחם העשוי מחמשת המינים הנזכרים אם ערב בלישתו שמן או דבש או סוכר או גרעיני תבלין, כגון כעכים או לתת או כיסנין וכד' והוא הנקרא בתלמוד פת הבאה בכיסנין **אם יאכל אכילת עראי על דרך הקינוח כפי שאוכלים דברי מתיקה או על דרך דחיקת הרעב עד לזמן הארוחה** שעליה הוא סומך, מברך עליו ברכה אחת מעין שלוש כשם שמברכים על ההראיס וכד'; ואם יאכל כדרך ארוחה שסומך עליה והיא שאומרים ז"ל על משמעותה **קבע סעודתו עליו**, מברך עליה ברכת מזון שלמה כפי שמברך על הלחם העשוי מקמח ומים בלבד'.

א"כ, הכל תלוי רק בסיבת אכילתו, אם היא בתורת כיסנין או בתורת קביעות.

ובעל המאורות (מהד' הרב בלוי עמ' קכג) ניסח את הדברים בדרך הברורה ביותר:

'פת הבאה בכיסנין. פירוש לאחר אכילה היו רגילין להביא כסנין, והם **קליות**, לפי שהם יפים ללב, כדאמרינן בעלמא הני כסני מעלו ללכא. ומביאין עמהן פת שנילושה בתבלין כעין אובליאש. היכא דאכיל ליה **בתורת קביעות** מברך עליו המוציא ושלש ברכות. והיכא דלא אכיל ליה **בתורת קביעות** אלא **בתורת כסנין** מברך בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום, כלומר בורא נפשות רבות. ומתוך שנותנין בה תבלין מאכלה מועט ולא הטעינו לאחריה ברכה מעין שלש, מידי דהוה אפת אורז ופת דוחן דלכתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום. כל דבר" [בת] חלה נות..... ברכה..... לחמניות. פירוש אובליאש בלעז מתובלות בתבלין שמערבין בהן ומברכין עליהן המוציא. והוא דקבע עילווייהו. ובפרק כל שעה (המאורות פסחים לז). הארכתיו עוד בדינין אלו על דרך דעת ההשלמה. כללא דמילתא לפי דעת רבינו יעקב²⁰⁴ ודעת הגאונים,

203. ומרן בכ"מ (שם) לא היסס להביא 'הגהה' לדברי רבינו מבלי להבחין שהגהה כזו לא עלתה על דעתו ולא על דעת כל הגאונים כיון שדחו דברי רב נחמן מהלכה. וכך כתב שם: 'ומפורש שם בגמרא שאע"פ שזה לא קבע סעודתיה עליה כיון שאכל שיעור שאחרים קובעים אכילתו בכך טעון ברכת המזון'. וכל זה כנראה משום שאולי ניתן להבין כך את עמדת הרא"ש בפסקיו.

204. ראה תוס' לעיל (לז), ד"ה לחם בשם ר"ת.